

SZERKESZTETTE | EDITED BY
GYÖNGYÖSSY MÁRTON – RINGER ISTVÁN

A **Fiatal Numizmaták Konferenciája** (a továbbiakban: FNK) a rokontudományok hasonló rendezvényeinek mintájára a fiatal kutatók számára kíván évről évre lehetőséget biztosítani kutatási eredményeik bemutatására. A 2018-ban újtára indított konferenciával az alapításkor meghatározott célkitűzéseinket megvalósítottuk: a konferenciával fórumot és hagyományt teremtettünk. Az FNK a tudomány képviselői által nyilvántartott fórummá vált és az intézményesülés újtára lépett, hiszen - az ELTE jóvoltából - saját honlapja is van (<https://fnk.elte.hu>). Jelen tanulmánykötetben a 2022. november 17-18-án a PIM Kazinczy Ferenc Múzeum szervezésében megtartott IV. FNK előadásából teszünk közzé írott formában.

The **Young Numismatists' Conference** (hereinafter: FNK) aims to provide an annual opportunity for young researchers to present their research results, following the example of similar events in the field of related sciences. With the conference, first launched in 2018, we have achieved our objectives set initially: we succeeded in creating a forum and tradition. FNK has become a registered forum for the scientific community and is on the way to institutionalisation, now having its own website (<https://fnk.elte.hu>), thanks to ELTE. In the present volume, 8 of the 11 papers presented at the 4th FNK organised by PIM Kazinczy Ferenc Museum on 17-18 November, 2022, is published in written form.

SZERKESZTETTE | EDITED BY
GYÖNGYÖSSY MÁRTON – RINGER ISTVÁN

NUMOPHYLACIUM NOVUM IV.

NUMOPHYLACIUM NOVUM IV.

A IV. FIATAL NUMIZMATÁK
KONFERENCIÁJA TANULMÁNYAI
STUDY VOLUME OF THE 4TH YOUNG
NUMISMATISTS' CONFERENCE

fNK 2022

NUMOPHYLACIUM NOVUM

IV.

A IV. FIATAL NUMIZMATÁK KONFERENCIÁJA TANULMÁNYAI

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM - KAZINCZY FERENC MÚZEUM
SÁTORALJAÚJHELY, 2022. NOVEMBER 17-18.

STUDY VOLUME OF THE 4TH YOUNG NUMISMATISTS' CONFERENCE

PETŐFI LITERARY MUSEUM - FERENC KAZINCZY MUSEUM
SÁTORALJAÚJHELY, 17-18 NOVEMBER 2022

SÁTORALJAÚJHELY
2023

A IV. Fialat Numizmaták Konferenciája Tanulmányai

Petőfi Irodalmi Múzeum - Kazinczy Ferenc Múzeum
Sátoraljaújhely, 2022. november 17-18.

Study volume of the 4th Young Numismatists' Conference

Petőfi Literary Museum - Ferenc Kazinczy Museum
Sátoraljaújhely, 17-18 November 2022

ISSN 2939-6697

ISBN 978-615-5784-30-9

Szerkesztők | Editors

Gyöngyössi Márton, Ringer István

Kiadó | Publisher

Kazinczy Ferenc Társaság | Ferenc Kazinczy Company

Felelős kiadó | Managing publisher

Nyíri Péter elnök

A kötet megjelenését támogatta | The publication of this book was sponsored by

Nemzeti
Kulturális
Alap

A tanulmányokat szakmailag lektorálta:

Gyöngyössi Márton

Technikai szerkesztés és borítóterv | Technical edition and cover design

Szentpéteri Gábor Lajos

Borítón szereplő kép | Cover image

20 krajcár, 1848, SZNM-Történeti Múzeum, S 03123 (fotó: Budaj Marek)

Nyomás és kötés | Press and binding

Pressland Kft. (Debrecen)

© Kiadó, szerkesztő, szerzők, fotósok | © Publisher, editor, authors, photographers
Minden jog fenntartva | All rights reserved

TARTALOM | CONTENTS

ELŐSZÓ.....	9
-------------	---

ÓKOR | ANTIQUITY

KATARINA LUKIĆ

Érmék és azon túl: a pannoniai <i>limes</i> vidéke késő ókori monetizációs szintjének vizsgálata Coins and beyond: examining the monetisation level of the pannonian <i>limes</i> area in late antiquity ...	12
---	----

KÖZÉPKOR | THE MIDDLE AGES

VARGA MÁTÉ

Kora Árpád-kori éremleletek és érmék Somogy megyében Early Árpadian coin finds and coins in Somogy county	22
--	----

LUKA ŠTEFAN

Nyest futásban: Régészeti kontextusban előkerült <i>báni denárok</i> és forgalmuk a középkori Szlavóniában 'Marten on the run': archaeological finds of <i>denarii banales</i> and the evidence of their use in the lives of people in medieval Slavonia (an Overview)	36
--	----

KORA ÚJKOR | EARLY MODERN PERIOD

NAGY BALÁZS

Éremlelet a hódoltságkori Kara faluból (Pest vm.) Coin hoard from the age of the Ottoman conquest from the village of Kara (Pest County)	46
---	----

GÁLVÖLGYI ORSOLYA

Éremleletek a Nyugat- és Közép-Dunántúli régiókból a tizenöt éves háború korából – Kincsek és érem- leletek Nyugat-Magyarországról és a Nyugat-Felvidékről Coin finds from the western and central Transdanubian regions. II. - Treasure and coin finds from Western Hungary and the Western Highlands	64
---	----

NOVÁK ÁDÁM

Az erdélyi anyag - Pénzek, érmek, és fiktív veretek a Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjteményben The Transylvanian collection: Coins, medals and fictional coins from the Déri Frigyes Numismatic Collection	78
---	----

ÚJKOR | MODERN AGE

HAMI VOJTECH

Egy bakabányai érmelelet az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tükrében Find of coins from Pukanec in the context of the revolutionary years 1848/49	86
---	----

TÖREKI MILÁN

A nyilas uralom hatásai a magyar pénzkibocsátásra és annak jogrendjére The effects of the Szálasi government on the hungarian cash circulation	112
---	-----

ELŐSZÓ

1777-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara (ELTE BTK) jogelődjén jött létre a honi numizmatika első tudományos műhelye: Mária Terézia ugyanis a Ratio Educationisban írta elő az egyetem számára numizmatikai tanszék létesítését. (A királynő férje, Lotaringiai Ferenc német-római császár jeles éremgyűjtő volt, így az uralkodónót a korán elhunyt férje iránti tisztelet is vezette, amikor a birodalom különböző egyetemein szorgalmazta éremtani képzés bevezetését.)

Negyedik alkalommal rendeztük meg 2022-ben a Fialat Numizmaták Konferenciáját (FNK), ezúttal Sátoraljújhelyen. Az FNK a rokontudományok hasonló rendezvényeinek mintájára, a fiatal kutatók számára évről-évre lehetőséget biztosít kutatási eredményeik bemutatására. A numizmatika helyzete hazánkban azért különleges, mert e nemes történeti segédtudománnyal foglalkozó fiatalok korábban kizárólag történeti, régészeti, művészettörténeti, esetleg interdiszciplináris konferenciákon adhattak elő. Ezekon a fórumokon viszont sokszor nem kaptak szakmai segítséget, igazi kritikát, hiszen a megjelentek többsége csupán érintőlegesen foglalkozott numizmatikával.

A konferencia szervezésével a Történelem Segédtudományai Tanszék oktatói olyan hagyományt teremtettek, amelybe a vidéki szakmai műhelyek is be tudnak kapcsolódni, mivel egyik évben az ELTE, a következőben pedig egy-egy jelentősebb numizmatikai gyűjteménnyel rendelkező vidéki múzeum a házigazda (2018-ban és 2021-ben az ELTE, 2019-ben a nyíregyházi Jósza András Múzeum biztosított helyszínt, 2020-ban viszont a COVID miatt nem tartottunk konferenciát).

A 2022-es konferencia két szekcióban sok értékes előadással valósult meg, ezek közül nyújtunk át most válogatást. Volt szó éremleletekről, pénzforgalomról, pénzkibocsátásról és gyűjteménytörténetről, de az éremgyűjtésről, mint lehetséges szakköri tevékenységről is, egyszóval mindarról, ami a numizmatika szíve-lelke.

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a konferencia előadóinak, hogy részvételükkel emelték a konferencia színvonalát, és a sátoraljújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatójának, dr. Ringer Istvánnak, hogy nemcsak befogadta a konferenciát, hanem rendezőként mindent elkövetett annak sikere érdekében.

2023-ban is folytatjuk, ismét az ELTE-n!

Dr. Kálnoki-Gyöngyössy Márton DSc
a szervezőbizottság elnöke

NOVÁK ÁDÁM

AZ ERDÉLYI ANYAG
PÉNZEK, ÉRMEK, ÉS FIKTÍV VERETEK A DÉRI FRIGYES
NUMIZMATIKAI GYŰJTEMÉNYBEN

BEVEZETÉS

A mohácsi csatát követő belpolitikai válság eredménye, hogy a török által nem megszállt egykori magyar területen két államalakulat működött tovább. Pénztörténeti szempontból az erdélyi részek külön fejlődtek. A mindenkori erdélyi fejedelmek nagycímletű pénzek verését helyezték előtérbe. Mindez teret engedett a korszak legjobb éremmetszőinek alkalmazására is, valamint a szokásostól eltérő formájú érmék kialakítására.

Déri Frigyes bécsi iparmágnás a századfordulón tudatos műgyűjtésbe kezdett, melynek meghatározó részét képezte a numizmatika. Gyűjtőmunkájának eredményeként az egyik legkiemelkedőbb erdélyi gyűjtemény állt össze. Az „erdélyi anyag” – a kollekció többi részével együtt – a 20. század elején Debrecen városába került. Az NKFIH által kiírt Mecénatúra pályázat keretében nyert támogatást a Múzeum arra, hogy ezt az „erdélyi anyagot” katalógusba rendezve igényes kivitelben közreadja.¹ A projekt keretében több mint ötszáz forgalmi veret, és számos más múzeumi műtárgyat – köztük emlékérmeket, fiktív vereteket – tartalmazó katalógus jelenik meg 2023 őszén.

A tervezett katalógus hiánypótló munka, hiszen színes fotókat tartalmazó kiadvány,² mely a teljes anyagra épül soha nem jelent meg. Az azóta eltelt években egy-egy tanulmányban,³ vagy kiállítási katalógusban megjelentek a legkiemelkedőbb darabok,⁴ de ezek csak a felszín kaparták. Sajnos a gyűjtemény nem látható az állandó kiállításon sem, pedig a debreceni, és az országos numizmatikai közönség is szívesen látogatná.⁵ Jelen tanulmányban a katalógusba bekerülő különlegesebb érmekeket szeretném bemutatni. Hiszen több közülük csupán ebből az anyagból ismert, vagy rendkívül ritka darab.⁶ Emellett szeretnék bemutatni néhány emlékérmét és fiktív veret, mely nem képezi majd a katalógus szerves részét, de külön figyelmet érdemelnek.

A KATALÓGUS SZERKEZETE

Már Déri Frigyes 1922-es gyűjteményismertető kötetében is két fő részre osztotta fel numizmatikai gyűjteményét.⁷ Igaz a Szent Istvántól IV. Károlyig tartó „királyi” magyar pénztörténeti anyagban találunk több erdélyi veretű Szapolyai János aranyforintot és denárt,⁸ mégis a DFNGY 2293-as számtól kezdve rendezték sorba kronológia szerint az erdélyi vereteket. Báthory András, Rhédey Ferenc, Székely Mózes kivételével az összes választott erdélyi fejedelemtől rendelkezünk egykorú forgalmi pénz. Fontos megjegyezni, hogy hármujuk közül csupán Székelytől ismeretes egy „forgalmi” pénzként ismeretes tízszerez aranyforint. Erdélyi veretekként tartja számon a gyűjtemény és a legtöbb katalógus is Habsburg Ferdinánd és Rudolf néhány veretét, valamint I. Lipóttól kezdve III. Károly, I. József, és Mária Terézia is veretett Erdélyben pénzt. II. József alatt az egyedi címerrel ellátott erdélyi pénzek verése megszűnt.⁹ Ezeket az érmekeket huszonnégy fejezetbe osztottuk uralkodónkként, amit további öt fejezettel egészült ki. Hiszen mind Bocskai Erzsébet, mind Brandenburgi Katalin nevére vertek érmekeket, illetve egy ízben Nagyszeben, két ízben pedig Brassó városa is adott ki pénzt a 17. század elején. Az így összeállt huszonkilenc fejezetbe beosztottuk azt a néhány gyűjteményi darabot is, mely nem Déri gyűjtése, hanem a múzeum egyéb

1 A MEC_K 140711 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a MEC_K_21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

2 1995-ben napvilágot látott egy katalógus, ebben azonban csak néhány érme került fotós közlésre, a hivatkozási számok pedig sokszor tévesek. KRANKOVICS 1995.

3 KRANKOVICS 2014; KRANKOVICS 2016.

4 KRANKOVICS 2018.

5 Kahler Frigyes ismertetését széles körben használják a gyűjtők: KAHLER 1982.

6 Huszár Lajos a Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjteményéről: „a vidéki múzeumok legjelentősebb magyar és különösen erdélyi vonatkozású érem- és pénzanyagát tartalmazza.” HUSZÁR 1930: 205.

7 DÉRI 1922.

8 Az elrendezés miatt nem is kaptak helyet ezek a darabok Lengyel András Aranykönyvében (LENGYEL 2013), egy korábbi tanulmányomban már részletesen ismertettem ezeket: NOVÁK 2021.

9 A gyűjteménybe azonban ide sorolták be a Gyulafehérváron, II. József és I. Ferenc nevére vert érmekeket, és a későbbi uralkodók megkoronázására kibocsájtott érmekeket is, de ezek nem kerültek már be a katalógusba követve Huszár Lajos rendszerét.

módon gyűjteményezte, vétel vagy ajándék útján. Így összesen 538 darab forgalmi pénzt listáztunk a katalógusban.

A fejezetek elején Papp Klára professzor emerita rövid bevezetői olvashatóak majd, amiben az adott fejezethez kapcsolódó rövid köztörténeti háttér ismerhető meg, azon belül kiemelve egy-két debreceni vonatkozású adalékot. A Déri Múzeum rendkívül szerteágazó gyűjteménnyel rendelkezik, ezért úgy döntöttünk, hogy az egyes fejezetekhez kapcsolódva egy-egy műtárgyfotót kapcsolunk fejezetindítóknak. Így került be az anyagba az iparművészeti gyűjteményből egy 16. századi tárcsapajzs, egy tizenkét gerezdes tollasbuzogány, egy 17. századi erdélyi díszöv, egy 18. századi díszes jatagán és egy 17. század elején készült pénzes kehely, melybe több erdélyi veretű érmét is beleépítettek. Az iparművészeti gyűjteménybe került Déri Frigyes oklevélgyűjteménye is, melyből Barcsai Ákos fejedelem és VI. Károly császár egy-egy oklevélrészletét emeltük be a katalógusba. A történeti gyűjteményben számos erdélyi fejedelemhez, kancellárhoz köthető oklevelet és levelet őrzünk. Fráter György, Báthory István, Báthory Zsigmond, Rákóczi Zsigmond, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin, I. és II. Rákóczi György, valamint Apafi Mihály egy-egy kéziratot is, aláírását vagy pecsétlenyomatát közöljük. A történeti gyűjtemény szerzeményezte azt a hadi pénztárládát is, mely a Rákóczi-szabadságharcban teljesíthetett szolgálatot. A régészeti gyűjteményből a kismarjai templom kriptájából előkerült aranygyűrűt emeltük be Bocskai Erzsébethez. A képzőművészeti gyűjtemény II. Rákóczi Ferenc mellszobrának fotóját, illetve Nagyváradot, Tokajt, Eperjest, valamint Johann Friedrich von Veterani és Mária Teréziát ábrázoló metszetet adott a katalógusnak. Emellett öt fejezet élén hat érme fotóját láthatja az olvasó. Két fiktív veret mellett – melyről a későbbiekben részletesebben szólnok – egy I. Ferdinándot és nejét, Anna hercegnőt ábrázoló emlékérmé, Nagyszében város 1613-ban Bethlen Gábor fejedelem tiszteletére vert arany és ezüst hódolati érme, valamint Michael Weiss brassói főbíró halálának emlékére vert arany emlékérmé kapott helyet.

Így nem csupán egy pénztörténeti katalógust tarthat kezében az olvasó, hanem a korszak szélesebben vett tárgyi kultúrájával is megismerkedhet köszönhetően a Déri Múzeum gazdag gyűjteményének. A felsoroltak közül talán érdemes bővebben szólnunk a „pogány” pénzes serlegről numizmatikai vonatkozása okán. A Déri Múzeum Szomolányi-gyűjteményében a III.92.5.1. leltári számon őrzik a kiemelkedő ötvöstárgyat. A kehely fedelébe Habsburg Rudolf király körmöci veretű, 1587-es féltallérját (Huszár 1979. Nr. 1043.) dolgozta be a készítő. Oldalán összesen 9 darab garas és 1 db aranyforint került beépítésre. Báthory Zsigmond 1594-es aranyforintja (Huszár 1995. Nr. 105.) mellett Báthory István lengyel veretű, Báthory Zsigmond és Bocskai István erdélyi veretű garasai ékítik a kelyhet. Ez utóbbi adja meg a készítési dátum post quem-jét. A serleg két oldalán a Báthory címer látható és körülötte a „Stephanus Bathory” felirat. A talp átmérője 134 mm, a száj átmérője 75 mm, magassága 274 mm.

A katalógus rendszere Huszár Lajos katalógusára épül,¹⁰ vagyis kibocsájtónkként csökkenő címlet szerint, azon belül verdénkként és kronológiai sorrendben kerülnek listázásra. Mivel Greiner Mihály 1950-es évek elején a gyűjtemény rendszerezése során más beosztást követett, ezért a leltári számok nem sorrendben követik egymást. Az érme nemét is minden esetben Huszár Lajos után adtuk meg. Elsődleges referenciaként is ezt a katalógust használtuk. Szapolyai János, Habsburg Ferdinánd és Rudolf esetén Huszár Müntzkatalógjának számaira hivatkoztunk.¹¹ Mivel Resch Adolf kétkötetes munkájában¹² az érme leírását Huszárnál részletesebben adta meg, illetve számos más katalógus is főreferenciaként hivatkozik rá, ezért minden katalógustételnél megadtuk az érme Resch-számát is. Figyelembe vettük, a szerző kiegészítő munkáját is 1969-ből.¹³ Mellékreferenciaként Lengyel András Aranykönyvét,¹⁴ Pohl Artúr két katalógusát,¹⁵ a Magyar Nemzeti Bank erdélyi tallérgyűjteményét bemutató katalógust,¹⁶ a Corpus Nummorum Austriacorum vonatkozó kötetét,¹⁷ valamint Kopecki¹⁸ és Radóczy¹⁹ munkáját

10 HUSZÁR 1995.

11 HUSZÁR 1979.

12 RESCH 1901.

13 RESCH 1969.

14 LENGYEL 2013.

15 POHL 1974; POHL 1982.

16 TÓTH 2017.

17 HELMUT 1975.

18 KOPICKI 1995.

19 RÁDÓCZY 1982.

használtuk.²⁰ A katalógusban eltekintettünk attól, hogy az érmék köriratait ismertessük, ugyanakkor fejezetenként egy-egy érme feliratát, annak latin átíratával és magyar fordításával is közöltük. Minden veretnél közöltük a verdejegyét és a mesterjegyét, esetenként annak feloldását is. Ezt követte minden esetben az érme súlyának grammra, és átmérőjének milliméterben való feltüntetése. Az érme képeit méretarányosan, és a kisebbek esetén nagyításban is közöltük. A katalógus szakmai lektora Kálnoki-Gyöngyössi Márton volt.

A leltári számot esetenként megjegyzés követi. Ebben az adott érme egyedi azonosítására szolgáló megjegyzések, szakirodalmi hivatkozások mellett hét esetben egy-egy QR kódot is közlünk. 2020 során ugyanis a numizmatikai gyűjteményből elkészítettük 32 darab érme 3D modelljét, melyet a Sketchfab oldalán közzé is tettünk, ahonnan a múzeumi online katalógusunkba betöltésre került. A QR kódok erre az URL-re mutatnak, így internetelés és egy okoseszköz segítségével megjeleníthetjük az érme 3D modelljét.²¹ Itt érdemes rögtön kitérnünk arra is, hogy a Mecénatúra pályázatban vállaltuk azt is, hogy minden katalógustételt feltöltünk az elektronikus nyilvántartó rendszerünkbe, onnan pedig áttöltjük a nyilvános online katalógusunkba is. Célunk ugyanis az, hogy minél szélesebb közönség ismerhesse meg a gyűjteményt, és mivel a katalógusban szereplő adatok, képek oktatási célból szabadon felhasználhatóak, bízunk benne az érdeklődők szívesen is használják majd a múzeum online rendszerét.

KÜLÖNLEGES DARABOK

Huszár Lajos erdélyi katalógusában 39 darab „Debrecen” megjegyzésű érme található. Mivel leltári számot nem közölt a szerző, ezért kísérletet tettem ezek visszazonosítására. Harminchat esetben sikerrel jártam, három esetben azonban nem. Már Greiner Mihály mutatójában (1952–53) sem szerepelt a Huszár 1995. Nr. 53A. (János Zsigmond tábori tallérja), a Huszár 1995. Nr. 208. (Bocskai István féltallérja), és a Huszár 1995. Nr. 559B. (II. Rákóczi György tallérja). A harminchat darab közül azóta előkerült néhány másik példánya is, legutóbb Bocskai István hatszoros garas veretű aranya (Huszár 1995. Nr. 182., KAT: 12.3.) 1606-ból. A gyűjteményünkben a DFNGY 2391-es számon nyilvántartott darab másik példánya 2021. október 20-án egy svájci árverésen kelt el 280.000 svájci frankkért. A legtöbb Debrecenből ismert darab Apafi Mihály veretei közül kerül ki, szám szerint 16 db. A következőkben hat darab olyan tételt szeretnék ismertetni, mely valamilyen szempontból egyedülállónak tekinthető.

János Zsigmond tízszeres aranyforint súlyban vert érme valójában a Huszár 1995. Nr. 54A. illetve a Resch 1969. Nr. 33A. tábori tallér aranyverete. Az érme 1565-ben készült Nagyszébenben, jel nélkül. Súlyja 34,72 g, átmérője 43–45 mm (KAT: 4.1.). Valódiságát semmi nem kérdőjelezi meg, annak ellenére, hogy sem Huszár, sem Resch nem ismeri. A fejedelem egyik aranyforintjának (Huszár 1995. Nr. 39.) érdekessége, hogy előlapját és hátlapját Resch eltérő darabként ismertette a Resch 1969. Nr. 13 és a Nr. 11. alatt. Az 1561-ben Kolozsváron készült érme súlya 3,52, átmérője 22 mm (KAT: 4.3.). János Zsigmond egy harmadik verete is unikum számba megy. Aranyveretű obulusát (Huszár 1995. Nr. 47.) Resch nem ismertte. Az érme Nagyszébenben készült 1562-ben a H–P mesterjegy Petrus Haller nevének rövidítése. Érmeképe középkori gyökerekre tekint vissza, előoldalán a kibocsájtó címere, hátoldalán a Mátyás király által bevezetett Patrona Hungariae ábrázolás látható. Súlyja 0,5 g, átmérő: 12 mm (KAT: 4.12).

Resch nem ismeri, Huszár Lajos pedig csak debreceni darabként tartja nyilván (Huszár 1995. Nr. 70.) Báthory Kristóf nyolcszoros aranyforintját. A jel nélküli darab 1577-es évszámot visel, súlya 27,88 g, átmérője 41,5 mm. (KAT: 6.2.). A tízszeres súlyban vert példányhoz hasonló verőtővel készült, előlapján

20 Meg kell említenünk, hogy a katalógus szerkesztésével párhuzamosan Lux Iván és Tóth Csaba Erdélyi tallérok címmel sorozatot indított, melyben céljuk az összes ismert erdélyi tallértípus és változat bemutatása. Az első rész preprintje 2022-ben meg is jelent (Lux–Tóth 2022), ennek anyagát azonban még nem építettük bele a katalógusunkba, hiszen a szerzők azért tették közzé, hogy az érdeklődők megjegyzéseket tudjanak hozzá tenni, ezzel változtatni akár az összetételén. A szerkesztők munkáját ugyanakkor a debreceni anyaggal természetesen igyekszem segíteni.

21 A következő érmek 3D modelljei készültek el, hivatkozásként a katalógus (KAT) számát adtuk meg. Szapolyai János aranyforintja (KAT: 1.14.), János Zsigmond tízszeres aranyforintja (KAT: 4.1.), Báthory István nagybányai veretű lengyel tallérja (KAT: 5.8.), Székely Mózes Becker-féle féltallérja, Bocskai István tízszeres aranyforintja (KAT: 12.1.), Bethlen Gábor kilencszeres aranyforint (KAT: 16.5.) Apafi Mihály tallércsegelye (KAT: 23.33.).

a koronával ellátott Báthory-címert két angyal tartja. Körirata: CHR BATH DE SOM VAIVODA TRANSILVA ET SIC COMES &, vagyis Christophorus Bathori de Somlyó Vaivoda Transilvaniae et Siculorum Comes Etcetera (Somlyai Báthori Kristóf, Erdélyi vajdája és a székelyek ispánja stb.) Hátlapjának közepén három sorba törve VIRTUS UNITA VALET, vagyis „Az egység erő” jelmondat olvasható, köriratában pedig az ANNO DOMINI MILESIMO QUINGENTESIMO SEPTUAG SEPTIMO (Az Úr ezeröttszázhetvenhetedik évében) felirat.

A katalógusban 16.5-ös szám alatt közöljük Bethlen Gábor 1622-ben, Körmöcbányán készült aranyveretét. Különlegessége ennek, hogy súlya 31,22 g, ami alapján arra következtethetünk, hogy ez inkább egy kilencszeres aranyforint, nem tízszeres, mint a Huszár katalógusban találjuk (HUSZÁR 1995. Nr. 305.). A gyűjteményben kutató Huszár Lajos feltehetően rossz súlyadatot rögzített ehhez, vagy a katalógust sajtó alá rendező Rádóczy követett el a hibát. Mindenesetre a 44,3 mm átmérőjű darab tévesen szerepel a katalógusban.

Mint ahogy azt korábban kifejtettük, nem csupán a Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjteményből merítettünk a katalógushoz. Thaly Kálmán történetíró, és országgyűlési képviselő hagyatékeként Bocskai István füllel ellátott tízszeres aranyforintjának fotóját a KAT: 12.1-es számon találja meg a kötetben az olvasó. Az 1910-ben leltározott hagyatékban az olvasható a tétel mellett, hogy egy beregi kuruc sírjából, annak nyakából került elő ez az érme. Ha elfogadjuk ezt a bejegyzést, akkor joggal feltételezhetjük, hogy Thököly Imre vagy II. Rákóczi Ferenc kurucai saját maguk elődeiként tekintettek Bocskai hajdúira. II. Rákóczi Ferenc jelmondata, melyet zászlajára tűzött, közismert: Cum Deo pro Patria et Libertate! (Istennel a Hazáért és a Szabadságért!). Nem ez az első alkalom azonban, hogy a szabadságra, önrendelkezésre való törekvés hangsúlyozása pénzeken is megjelent. A szabolcsi és bihari hajdúk leteleptetője, a Habsburgok ellen sikeres szabadságharcot folytató Bocskai István fejedelem pénzein keveredett a vallási érzület és a hazaszeretet. Az 1605-ben vert tízszeres aranydukátjának (HUSZÁR 1995. Nr. 171.) hátoldali körirata ugyanis így szól: Dulce est pro Patria mori, vagyis „Édes a hazáért meghalni”, az éremképen pedig egy páncélos kar által markolt kard körül olvasható a Pro Deo et Patria, vagyis „Istenért és Hazáért!” felirat. Az érme súlya 34,94 g, átmérője 41 mm, s a Déri Múzeum korábbi kiállításain többször is szerepelt, illetve 2020 óta ismét látható az állandó kiállításon.

A BECKER-FÉLE FIKTÍV VERETEK

Karl Wilhelm Becker a németországi Speyerben született 1771-ben, Offenbachban élt, és tevékenykedett 1830-ban halt meg. Ernő Kázmér Isenburg-Büdingen hercege tanácsosnak nevezte ki, ami védelmet nyújtott számára a hamisítási gyanúsításoktól. Becker egy személyben volt a régi pénzek kiváló szakembere és ragyogó képességű vésnök, tökéletes utánpótlást tudott készíteni. Valódi érmék alapján maga véste ki az értékes, ritka pénzek verőtüveit. Alapanyagul kisebb értékű, régi, kopott darabokat használt. Elsősorban antik pénzeket hamisított, volt is egy különleges technikája a koptatásra. Az új vereteket egy ládába rakta fűrészpor és csersavas bőrhulladék mellé. A ládát utazókocsijára kötözte. A pénzdarabok utazás közben egymáshoz ütődtek, fűrészporban, bőrdarabok között csiszolódtak, koptak, átszíneződtek és végül teljesen hasonlóvá váltak az eredetikkhez.

Becker hagyatéka idén, 2023 májusában került egy kézbe ismét. Lányára, és annak utódaira hagyta verőtüveit, melyeket II. Vilmos császár szállíttatott Berlinbe. Naplóját, és más iratanyagát mostohaöccsére hagyta, aki Berlinbe költözött és több generáción át öröklődött a családban. 1997-ben ezek alapján tartottak kiállítást a Kreis- und Stadtparkasse Speyerben *Der Münzenfälscher Carl Wilhelm Becker* címmel. 2023. május 17-én végül a Staatliche Museen zu Berlin Münzkabinetbe került a verőtüvek mellé Becker iratanyaga is.

Becker hamisítói tevékenysége csak halála után lett nyilvános, és jelent meg róluk lista a numizmatikai szakirodalomban. A máig legteljesebb listát George Francis Hill közölte 1924-es *Becker the counterfeiter* c. munkájában.²² Ebben a hamisító levelezéséből is közzétett információkat. Ebből kiderül, hogy több erdélyi és magyar vonatkozású koraújkorai érmet is készített a hamisító Pulszky Ferenc nagybátyja Fejérváry Gábor megrendelésére. Ezekből a példányokból a gyűjteményünkbe is került két darab. A Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjteményben Székely Mózes fiktív féltallérját, a más szerzeményű aranyérmék között pedig Báthory András hamis aranyforintját találjuk.

22 HILL 1924–25.

Székely Mózes Báthory András és Mihály havasalföldi vajda fővezére volt. 1603-ban a császárellenes párt élére állt, betört Erdélybe, és május 8-án felvette a fejedelmi címet. A Brassó melletti csatában esett el július 17-én. Székely Mózes erdélyi fejedelem nevére vert tizszeres aranyforint (Huszár 1995. Nr. 169.) alapján készült féltallér súlyú ezüstveret Becker hamisítványa. George Francis Hill a 341. számon vette listába. Súlya 14,77 g, átmérője 40 mm. Felül egykori fülezet nyoma látható.

Somlyai Báthory András magyar bíboros, hét hónapig volt Erdély fejedelme. Nevében vert egykorú pénz nem ismeretes. Becker azonban készített egy érmét dukát súlyban. Tömege 3,34 g, átmérője 25 mm, N–B verdejegye, dátuma pedig 1599,²³ George Francis Hill a 338. számon vette nyilvántartásba.

ESETI ANYAGÖSSZETÉTEL-VIZSGÁLAT

A Déri Múzeum együttműködik a debreceni Atomki Örökségtudományi Laboratóriumával. Elsősorban a régészeti feltárásokból előkerült fémtárgyak vizsgálatát végzik itt. 2022 őszén volt szerencsém néhány érmét roncsolásmentes anyagösszetétel vizsgálat alá vetni, melyet röntgenfluoreszcencia (XRF) módszerrel végeztek el a labor munkatársai, Kertész Zsófia és Döncző Boglárka.²⁴ Az eredményeket alább, röviden közlöm, de hangsúlyozom, hogy ez csupán érdekesség. Ahhoz, hogy mélyebb elemzéseket folytassunk le, következtetéseket vonjunk le, túl szűk a bevont anyag.²⁵

Először a fentebb ismertetett két fiktív érem eredményeit mutatom be. Becker Székely Mózes érméjének 93,4 ezüst mellett 1,39 arany, 4,13 vas, illetve 0,56 ónt és 0,29 ólmot tartalmaz. Összevetésként Báthory Zsigmond korabeli ezüst tallérja (Huszár 1995. Nr. 129. KAT: 8.30.) 97,6 ezüst mellett 0,23 arany, 1,48 rezet, 0,41 ólmot tartalmazott.

A Báthory András nevére készült Becker-féle fiktív érem 98,6 arany mellett 0,34 ezüst, 0,88 réz, illetve alig kimutatható cinket és vasat tartalmaz. Szűken véve Báthory korszakából nem tudunk aranyforintot megvizsgálni, de a feldolgozott anyag vonatkozásában a korszak elejéről közepéről és a végéről egyet-egyten igen. Így Szapolyai János aranyforintja 1540-ből (Huszár 1979. Nr. 871. KAT: 1.20.) 97,4 arany, 1,98 ezüst, 0,32 réz tartalmat mutatott. I. Rákóczi György aranyforintja 1631-ből (Huszár 1995. Nr. 489. KAT: 19.3.) 99,1 arany, 0,58 ezüst és alig kimutathatóan rezet, vasat, nikkelt, és cinket tartalmaz. A korszak végéről, 1764-ből Mária Terézia dukátja (Huszár 1995. Nr. 958. KAT: 29.36.) 98,3 aranyat, 0,64 ezüstöt, 0,87 rezet tartalmazott.

Érdekes adaléknak szántam egy nem Erdélyben készült érem beemelését is. A Körmöcbányán vert Bethlen Gábor kilencszeres aranyforintja 98 aranyat, 1,62 ezüstöt, 0,13 vasat, 0,1 cinket, illetve elhanyagolható mennyiségű nikkelt és rezet tartalmaz. Mint látható messzemenő összefüggés nem vonható le ezekből az adatokból, de az látszik, hogy viszonylag jóminőségű aranypénzek készültek a teljes korszakban Erdélyben, és Becker a fiktív aranyforint készítésénél hasonló összetételű alapanyagot választott, mint az egykorú pénzek. Székely Mózes fiktív féltallérját összevetve Báthory tallérjával viszont látható, hogy kissé eltérő az anyagösszetétel.

ÖSSZEZÉS

A történész tapasztalata az, hogy egy tanulmány abban a pillanatban elindul az avulás útján, amint megjelenik, és a legtöbb ilyen munkának alig pár évnyi, évtizednyi jelentősége marad, amíg az újabb kutatások nem írják felül, vagy pontosítják tartalmát. Egy forrásközlés, egy segédlet, vagy egy katalógus azonban sokkal időtállóbbnak bizonyul, akár évszázados távlatban is lehetnek erőnyei. Abban biztos vagyok, hogy a szerkesztésben, a kollégáim áldozatos munkájával megjelenő éremkatalógussal egy nagy adósságát törleszti a debreceni Déri Múzeum mecénása, Déri Frigyes felé, és hogy az erdélyi érmeikkel foglalkozók számára hasznos kötetet hagyja majd el a nyomdát. Időtállósága felett majd a jelen, és a jövő kutatói törnek pálcát. A 2022 novemberi konferencia-előadás, és jelen tanulmány elsősorban ennek a katalógusnak értékeire kívánta felhívni a figyelmet.

23 Huszár 1995: 64.

24 A vizsgálat az ATOMKI Örökségtudományi Laboratóriumában (<https://hslab.atomki.hu/>) készült, az ERIHS. hu projekt keretében, a GINOP-2.3.3-15-2016-00029 sz. projekt támogatásával. A labor munkatársainak, és kollégáimnak, Dani Jánosnak ezúton is köszönöm a segítségét.

25 A mért elemkoncentrációk tömegszázalékban (wt%) vannak megadva.

THE TRANSYLVANIAN COLLECTION: COINS, MEDALS AND FICTIONAL COINS FROM THE DÉRI FRIGYES NUMISMATIC COLLECTION

Déri Frigyes, an industrial magnate from Vienna at the turn of the 20th century, began a deliberate art collection effort, with a significant focus on numismatics. His collecting efforts resulted in one of the most outstanding collections in numismatic of Transylvania, which, in the early 20th century, found its home in the city of Debrecen. Following the Battle of Mohács, the Transylvanian territories developed separately from a numismatic perspective. The Déri Museum will publish a catalog in late 2023, organizing and presenting pieces from this coinage. This study delves into the background of the "Transylvanian material" and presents some of the more interesting pieces.

BIBLIOGRÁFIA

- DÉRI Frigyes (1922): *A debreczeni Déri Múzeum gyűjteményeinek leírása. 19. fejezet: „Pénzek és érmék”*. K. n., Debrecen.
- HELMUT, Jungwirth (1975): *Corpus Nummorum Austriacorum V. Leopold I. – Karl VI. (1657–1740)*. Kunsthistorisches Museum, Wien.
- HILL, George Francis (1924–25): *Becker: The Counterfeiter 1–2*. Spink, London.
- HUSZÁR Lajos (1930): E) Éremtár. In: Ecsedi István (összeáll): *Vezető Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumában*. (Debrecen sz. kir. város „Déri-Múzeuma”-nak kiadványai XXIV.) Déri Múzeum, Debrecen. 205–220.
- HUSZÁR Lajos (1979): *Münzkatalog Ungarn: Von 1000 bis heute*. Corvina, München–Budapest.
- HUSZÁR Lajos (1995): *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése*. Sajtó alá rendezte Rádóczy Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KAHLER Frigyes (1982): Déri Frigyes numizmatikai gyűjteménye a Déri Múzeumban. In: Dankó Imre (szerk): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1980*. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, LXI.). Déri Múzeum, Debrecen. 519–549.
- KOPICKI, Edmund (1995): *Ilustrowany skorowidz pieniedzy polskich i z Polska zwiqzanych. Część 2.1. Teksty Poz. 7059–12338*. Polskie Towarzystwo Numizmatyczne - Zarząd Główny, Warsaw.
- KRANKOVICS Ilona (1995): *Déri Numizmatikai gyűjtemény. Erdély*. Déri Múzeum, Debrecen.
- KRANKOVICS Ilona (2014): Bethlen Gábor érmei a Déri Múzeum numizmatikai gyűjteményében. In: *Debreceni Szemle* 4. sz. 217–229.
- KRANKOVICS Ilona (2016): *Bethlen Gábor fejedelem érmei*. (A Déri Múzeum és gyűjteményei 4.) Déri Múzeum, Debrecen.
- KRANKOVICS Ilona (2018): Fejedelmek arcképcsarnoka. Az erdélyi Fejedelemség pénzverése. In: Angi János – Dani János – Krankovics Ilona – Lakner Lajos (szerk): *A hit megtartó ereje – Az Erdélyi Fejedelemség és Debrecen*. Déri Múzeum, Debrecen. 37–54.
- LENGYEL András (2013): *Aranykönyv: 1325–1540*. (Középkori magyar pénzverés I.). Magyar Nemzeti Múzeum-Pannonia Terra Numizmatika, Budapest.
- LUX Iván–TÓTH Csaba: *Erdélyi Tallérok – Thalers of Transilvania. Preprint No. 1. (1559–1581) János Zsigmond – Báthori Kristóf – Bocskai Erzsébet*. Martin Opitz, Budapest, 2022.
- NOVÁK Ádám (2021): Középkori magyar veretek a Déri Múzeum gyűjteményében. In: Gyöngyössi Márton, Varga Máté (szerk): *A III. Fialat Numizmaták Konferenciája (2021) tanulmányai = Study Volume of the 3rd Young Numismatists’ Conference (2021)*. ELTE Eötvös Kiadó–Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest. 35–51.
- POHL Artúr (1974): *Ungarische Goldgulden des Mittelalters: 1325–1540*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.
- POHL Artúr (1982): *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540*. Akadémiai Kiadó, Graz–Budapest.
- RÁDÓCZY Gyula (1982): *Mária Terézia magyar pénzverése*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest.
- RESCH Adolf (1901): *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*. Michaelis, Hermannstadt.
- RESCH Adolf (1969): *Nachtrag zu Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*. K. n. Graz.
- TÓTH Csaba (2017): *Tündérkert ezüstje. Erdélyi tallérgyűjtemény a Magyar Nemzeti Bankban*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.